

MASKA (KOZA) IN KOLEDOVANJE V ROMUNSKIH OBIČAJIH

Florin Cioban, Ioana Jieanu

UVOD

Romunsko koledovanje je večplastna predstava, saj pri njenem nastajanju sodeluje več jezikov: besede, glasba, gibi, ples in umetniške uprizoritve. Vsi ti komunikacijski sistemi prispevajo k predstavi sočasno, drug za drugim, ali pa se med seboj izmenjujejo.

Tradicionalnemu koledovanju dajejo sinkretičen značaj večdelni elementi, ki drug drugega pogojujejo in nase medsebojno vplivajo, skupaj pa ustvarijo celoto na ravni makrostrukture: božične pesmi, glasbila, plesi, maske, preobleke. Prenos sporočila se lahko v polnosti zgodi le, če se naštetih elementi pojavijo skupaj. Zato je ločitev oziroma izolacija določenih mikrostruktur od celote z namenom njihovega proučevanja mogoča le v teoriji; posamezni elementi dejansko tvorijo nedeljivo celoto. Povsem logično je, da enako pozornost kot maskam in preoblekam, ki imajo očiten dramski značaj, posvetimo tudi elementom, ki pravzaprav v svojem bistvu niso dramski, pač pa lirski ali pripovedni; nekateri k sporočilu prispevajo manj, drugi več, le skupaj pa dajo koledovanju pridih spektakla.

Vas postane velik oder, ki ima pri razvoju karnevala več vlog, je oder, na katerem skupina mladih fantov odigra svoje vloge. Slednji pa so le glavni kolektivni igralci v širšem sociodramatskem dogajanju, v katerem na različne načine nastopa množica moških, žensk ter domišljajskih bitij. V celotni vasi, v kateri se dogajanje odvija, pa vas ni le oder, temveč včasih tudi občinstvo, igralec, režiser ali dramatik. Vaščani se običajno zavedajo, da ustvarjajo predstavo oz. karnevalsko uprizoritev in da v njej igrajo.

KOLEDOVANJE S »KOZO«

Mimične igre, v katerih je glavni rekvizit živalska maska, so razširjene po vsem svetu in so zelo raznolike; tudi v Srednji in Vzhodni Evropi jih pogosto srečamo. Proučevanje mask in njihovega odnosa z mimičnimi igrami, ljudskim gledališčem in ljudskimi običaji so bile predmet mnogih raziskav, med katerimi jih je bilo nekaj tudi interdisciplinarnih. Občudovanja vredna bibliografija je dokaz, da je to področje vertikalno in horizontalno temeljito raziskano (Buhociu 1979, Crețu 1980, Bârlea 1981, Micle 1996). Ena izmed bolj razširjenih mask je koza, povezana z likom, imenovanim »rourita« oz. »slepec«, čigar obstoj v Evropi je izpričan že v antiki.

Mircea Eliade (1992: 69) opozarja na povezavo z antiko in na to, kako vztrajna je v romunski kulturi legenda o lovu na vola in njegovem žrtvovanju, kar je del preizkusa junaštva z mnogimi pomeni: je iniciacijski ritual, povezan z Mitrinim misterijem ali pa z abstinento lokalne oblasti oz. s kolonizacijo neznane dežele (ustanovitvena žrtev); vsi ti pomeni so izpričani tako na Madžarskem kot tudi v starem Orientu, na Mediteranu in na območju Romunije.

Obredi, miti in legende z dako-romanskega območja so del lovske kulture, toda podobno kot pri sosednjih narodih lahko »lovska ideologija postane pastoralna ideologija«, pojasnjuje Mircea Eliade (1980: 164), ki z obrednim lovom in žrtvovanjem zveri poveže druge romunske običaje predkrščanskega izvora, kot je na primer obred »cervulum facere« (Eliade 1980: 37), ki soobstaja z obrednim preoblačenjem v kozo ali pa ga ta nadomesti.

Lovski motiv, ki ga je navdahnili najstarejši poklici, se je v primitivnih skupnostih izrazil v obliki nastopov z dramskim značajem, v katerih se je čudodelni značaj združil z elementi ljudskih predstav. Hkrati z razvojem pastirstva in kmetijstva na karpatsko-donavskem območju so se

predstave z maskami preusmerile h kmečkimi praznikom, kar pojasni, zakaj je živalska maska tako zelo razširjena predvsem v času zimskih praznikov, saj označuje začetek novega obdobja rasti in razvoja.

V karpatsko-donavskih deželah predstavlja podoba živali, ki jo dosežemo tako, da se preoblečemo vanjo in uprizorimo nemo predstavo, prizore iz življenja živali, ki živijo na teh področjih: v gorah – jelena, v hribih – koze in konja, v dolini – lisice, volka, štorcklje, v pokrajini Dobrudža – kamele.

Dramska podoba koze se razlikuje od vseh omenjenih mask iz mimičnih iger; v nasprotju z njimi predstavlja mitološko žival, ki je ločena od resničnosti in po navadi predstavlja abstrakten simbol za plodnost zemlje. Podoba koze predstavlja mitološko žival, ki so jo poznale vse stare kulture na območju sredozemske kotline, predstavlja dobro znamenje, je vesela maska, ki se pojavlja v času novoletnih obredov. Do neke mere je podobna podobi divjega kozla, Traghelafa, »zveri, ki ne obstaja«. Večplastni značaj mask so navdahnili obrazi določenih ženskih božanstev: telica je istočasno ženska in božanstvo, v gledališču je upodobljena v obliki rože, ki je sposobna tako oplajati kot tudi nositi plod. Na začetku je bil demon, ki ga je predstavljal, verjetno povezan z zdravjem vseh, nato pa je z razvojem pastirstva in kmetijstva telica prevzela vlogo božanstva »rodovitnosti polj in živine ter postala božanstvo univerzalne plodnosti« (Caraman 1934: 84).

Značilnosti koledovanja s kozo

Dokumentarni viri o kozi izvirajo iz 18. stoletja in kozo predstavljajo v vlogi preprostega teatralnega plesa, ki ga plešeta dva lika: koza (*turca*) in starec (*blojul*) ali moški, ki nosi pisana oblačila in je našemljen v žival, največkrat v ptico (*brezaie*). Najprej je bil v kostum oblečen lik starca videti kot štorcklja in je predstavljal fantazijsko podobo živalskega idola,

kar izvira iz antične koze (*turca*) oz. *brezaie*. Sčasoma v kostum oblečeni lik dobi človeške lastnosti in podoba veselega starca, ki spremlja žival oz. ptico, predstavlja nemi lik. Ko lik prevzame človeške lastnosti, postane njegova nema podoba komična. Lik je manj prisoten v romunskih moških ljudskih plesih, sčasoma pa izgine.

Kozino telo je sestavljeno iz delov več živali: je štorcklja z jelenjimi rogovi ali jelen s štorckljinim kljunom, hkrati pa je podobna drugim pticam oz. rogatim živalim. Kozica (*turca*) iz Transilvanije, še posebej iz Bihorja, ne predstavlja resnične živali in je nikoli ne uprizarjajo izven obdobja koledovanja; koza iz Moldavije in *brezaia* sta izgubili svoj koledniški značaj, njuna vloga se je omejila na mimične in komične kretnje. Kar zadeva likovno podobo maske in kontekst, v katerem se pojavlja, ter repertoar koledniških pesmi, je predstava s kozo zelo podobna tisti z jelenom.

Nekateri motivi, kot je na primer lov na jelena ali kragulja, se pogosto pojavljajo v obeh oblikah koledovanja (s kozo in z jelenom); zanimivo je, da tema koze manjka v repertoarju koledovanja s kozo, prisotna je le v *Kozini pesmi*, kratkem besedilu, ki je podobno duhovitim distihom, ki jih koledovalci vzklikajo med plesom. Dejstvo, da podobni motivi obstajajo tako v pesmih o kozi kot jeleni, kažejo na skupen izvor.

Prve informacije o uporabi mask izvirajo iz 5. stoletja in so se ohranile zahvaljujoč cerkvenim oblastem, ki obreda *cervulum* oz. *vitulum facere* niso odobravale in so ga stigmatizirale. Enak sovražen odnos Cerkve do ljudskih obredov z maskami in preoblekami se bo stoletja kasneje odrazil v določenih odredbah in razglasih.

Kljub ukrepom, ki so jih sprejeli, so se zgoraj omenjeni običaji uspeli obdržati do današnjih dni. Ponovni pojav običajev iz lokalne folklorne zakladnice se je morda zgodil ravno zaradi nestrpne vpeljave teh odredb, še posebej ker bi boj, ki so ga kalvinisti začeli proti vraževerju, lahko razumeli kot denacionalizacijski boj proti romunskemu narodu v Transilvaniji.

Obredna pojedina

V opisu koze (*turca*) je posebna pozornost namenjena pojedini in kozini miloščini, ki je sama po sebi spektakularen dogodek. Pojedina je skupen obed, h kateremu dekleta povabijo na tretji dan božiča.

Koza sedi za mizo med dvema dekletoma; poleg vsakega dekleta sedi fant, sedijo torej v parih. Koza večkrat zapleše ples, ki je po njej dobil ime: pred obedom, med obedom in na koncu. Ko je pojedina pripravljena, si koza sname masko in jo z obrazom navzdol položi na mizo, da si je ne bi nadel hudič. Na prvi dan novega leta se ples preseli na ulice in koza umre, pravzaprav jo na križišču ustrelji eden izmed fantov v skupini. Čeprav gre za pogreb *pogana*, sledi prizor pogreba z duhovnikom, pogrebci itd. »Mrtva« koza oz. moški, ki nosi masko, si masko sname. Sledi kozina miloščina oz. skupen obred, na katerem so prisotni isti ljudje kot na pojedini, le da tokrat dekleta fantom postrežejo hrano, ki so jo prinesla.

Koledovanje s kozo je tesno povezano s koledovanjem v božičnem obdobju. Besedilo koledniških pesmi ima večinoma versko vsebino, toda poudarek ni na veri, temveč kozinem plesu. Cerkvene oblasti so namreč prepovedale običaj koledovanja s kozo, ne pa tudi pesmi.

Liki v kozji igri

Mlad fant, ki lahko tudi hodi (pleše), nosi kozjo masko. Obleče se v rdeča oblačila, na glavi ima lisičjo kožo, rdeče blago in rumene zvončke. Da bi bil videti lepo, je okrašen z več vrstami trakov in vrvic. Maska ima oči, palico, ki je pritrjena na glavo. Kozo spremljajo bobnar, dudar s koso in trije drugi fantje, ki se s kozo izmenjujejo.

Kozino spremstvo sestavljajo še dva ali trije pevci, njihovo petje usklajuje duhovnik. Vsi se po obrazu namažejo s sajami in se oblečejo v razcapana oblačila; nosijo ponošene klobuke, okrašene z gosjimi peresi. Ta nabor likov se ne razlikuje dosti od tistega v Banatu, kjer je prav tako prisoten duhovnik, oblečen v dolgo črno oblačilo, pojavi se tudi cigan, oblečen v razcapana oblačila in s počrnjenim obrazom, rogati hudič z železnimi vilami in zajčjimi ušesi, dolgim črnim repom, ter izvidnik oz. dudar.

Zgradba igre

Skladno s sodobnimi metodami lahko poudarimo tridelno zgradbo koledovanja s kozo, ki je tudi na splošno tipična za koledovanje in jo lahko razdelimo na: 1) koledovanje; 2) kozin ples; 3) ples z dekleti v hiši. Tudi kozin ples je sestavljen iz treh delov: a) kozin ples, b) pogovor med vaškim županom in policisti ali pogajanje o ceni koze ter nesporazum, ki mu sledi usmrtitev koze in njeno vstajenje od mrtvih (preden vstane, se zgodi razposajen pogovor); c) nadaljevanje plesa s še večjim veseljem. Običaj kot celota je sestavljen iz treh delov:

- 1) oblačenje koze in pevske vaje za pesmi, ki jih pojejo pri kozini hiši ali na večernih družabnih prireditvah;
- 2) koledovanje samo, tj. koledovanje od hiše do hiše in
- 3) poroka na koncu predstave, ki je v marsičem podobna pravi poroki.

Enaka tridelna zgradba je značilna za repertoar koledniških pesmi, ki jih lahko glede na temo razdelimo v tri glavne skupine: laične pesmi, apokrifne pesmi in cerkvene pesmi.

Simbolika likov

Pri kozi so v skladu s tradicijo poudarjeni njeni satanistični simboli, ki jih lahko opazimo v nizu podrobnosti na preobleki, v kozinem obnašanju in kretnjah, ki so del njenega plesa: zajčji kožuh ima stare satanistične pomene, obleko se šiva na nedeljo, obvezna je nemost človeka v kozji preobleki, obenem pa tudi najboljši igralci kože ne gredo v cerkev, da bi prejeli evharistijo (določeni običaji to sicer zahtevajo pred in po praznikih).

Teatralni značaj ni omejen le na predstavo z maskami, pač pa ga lahko zaznamo na vseh ravneh in v vseh trenutkih karnevala. Pojedina se imenuje tudi *poroka*, zato v okrožju Bihor dve osebi pri koledovanju s kozo vabita goste na poroko, dva fanta z dolgim jezikom in hitrimi nogami hodita od hiše do hiše in ljudi vabita na zabavo. Povabljeni pa so le tisti, ki so v svojo hišo sprejeli kozo. Fanta sta oblečena v lepa oblačila, nosita klobuke, okrašene s peresi, torej znamenje, da sta gosta na poroki. Njuno povabilo na zabavo je enako uradno kot povabilo na poroko. Poleg teh značilnosti kosa iz Bihorja vsebuje dramske prvine, ki so močno prežete z namigi, zaradi česar je to najbolj spektakularen običaj v času zimskih praznikov.

Ob pozorni analizi se koledovanje s kozo razkrije kot resnična predstava, saj vsebuje vse elemente dramske igre: uprizarjajo jo na podlagi resničnega scenarija, ki izvira iz tradicije, ki se je ohranila vse do danes. Tako kot pri vsaki gledališki igri tudi tu prizori vsebujejo dramatične trenutke, predstava je sestavljena iz konflikta, zapleta in razpleta, v njej nastopa veliko število likov s točno določenimi vlogami – umetniško ali praktično in organizatorsko, lahko imajo glavno vlogo ali pa stransko oz. epizodično vlogo, vsebuje glasbeno spremljavo, številno aktivno občinstvo, ki je močno vpleteno v razvoj ljudske predstave, režiserja, ki daje navodila neposredno ali pa iz ozadja, ter obširno prizorišče na prostem oz. na dvorišču gostitelja. Celotna zgradba predstave, ki je

navidezno toga, je dejansko zelo elastična, saj soobstajata upoštevanje načrta in improvizacija, kar zagotavlja, da je sporočilo sprejeto in da je predstava uspešna. Ta kompleksna oblika ljudske predstave zahteva, da pozorno analiziramo vse njene sestavne dele, kar sledi v nadaljevanju.

V skupinah godcev iz Bihorja in drugih delov Ardeala je glavni lik kosa, ki je vodja procesije oz. svojega spremstva, je »vaška županja« oz. »županja«, a vlogo vodje ima bolj z zemeljskega kot s hierarhičnega vidika.

Zdi se, da je skupino fantov dolgo nazaj spremljala le ena maska (kosa); to vsaj trdijo dokumentarni viri v zvezi s kozo (turca), ki se nanašajo na najzgodnejšo stopnjo običaja, druge maske iz spremstva, komične oz. groteskne karnevalske maske, ki se v nekaterih krajih na jugu okrožja Bihor pojavljajo občasno, pa so novejši pojav.

Lesena glava maske je bila prekrita z lisičjim oz. zajčjim kožuhom z bikovimi oz. ovnovimi rogovi na vrhu glave, povezanimi z vrsto ogrlic, zvoncev, zajčjih ušes, ter je imela dolg gobec s premično spodnjo čeljustjo. V vseh predstavah, ki so podobne predstavi s kozo in *brezaio*, je osrednji element živalska glava z ropotajočim lesenim gobcem, ki ga premika fant. Glava maske je narejena tako iz elementov, ki jih je navdahnila lokalna favna, kot tudi elementov, ki pripadajo določenim mitičnim podobam, zato je maska večplastna, ima večpomenski značaj in lahko pomeni karkoli.

Na isto masko lahko na podlagi etnografske skupine, v katero spada, gledamo kot na boga, demona, svetnika, junaka, ali pa le na teatralno masko, ki je popolnoma desakralizirana, sekularizirana in katere namen je le zabavati gledalce.

Kozina maska

Kozina glava je prekrita z rdečim blagom oz. z rdečim blagom z belimi pikami. Blago je veliko in tako dolgo, da sega do prstov na nogah, imenuje se *obleka*. Okrašeno je z zajčjimi repi ter barvnimi papirnatimi trakovi, ki spominjajo na večbarvne trakove iz blaga, ki so krasili maske v antiki in se tudi kasneje pojavljali na nekaterih maskah v srednji in zahodni Evropi.

V nekaterih krajih kozina obleka ni rdeča, temveč je narejena iz ovčje oz. kozje krznene krpanke, rdeča barva ostane na glavi, zgornji čeljusti kože ter na ustnem nebu in jeziku. Starejši opis kozine maske, ki izviraja približno iz leta 1872, jo opisuje kot masko s štorkljino glavo in telesom, prekritim z odejo iz večbarvne tkanine. To pomeni, da je bila v najzgodnejši fazi kozina maska narejena doma, kot je bilo to v navadi, iz tkanin, tkanih na statvah. Šele kasneje so se z razvojem tekstilne industrije pričele uporabljati tkanine, izdelane v tovarnah.

Kozina maska je bila narejena na tradicionalni način, saj so ljudje upoštevali določena pravila, ki jih je narekovalo ljudsko izročilo. Okrasitev maske je od vaških deklet zahtevala, da uporabijo veliko domišljije, k okrasitvi pa so prispevali tudi drugi ljudje, ki so bili za to izurjeni. Pri šivanju kozine maske in mask drugih stranskih likov, ki jih bomo omenili, so bili uporabljeni naslednji materiali: les, ovčja ali kozja koža, ljudske tkanine ali rdeča tkanina, barvni papir, različni dodatki, ličila, saje za počrnitev obraza, moka, pepel, itn.

Koza igra nemo vlogo, odsotnost govornega jezika se nadomesti s plesom in pantomimo, ki sta zelo izrazna in imata pomene, ki so se iz starih magičnih pomenov plodnosti in rodovitnosti razvili v pomen, ki ga ples in pantomima izražata danes, in ima spektakularni značaj.

Koza zaradi svoje demonske narave spada v posvetno sfero, drugače kot koledniki, ki s svojim obnašanjem in repertoarjem pesmi spadajo

v sakralno sfero. Zato se je koza na začetku pojavljala kot nenavaden in osamljen lik, ki je drugačen od skupine, saj je v svojem bistvu v konfliktnem odnosu s skupino (spremstvom in gledalci); zgodi se torej situacija, ki zmanjšuje vlogo scenarista, saj sta mu zaplet in konflikt že ponujena. Opazimo lahko, da se ljudska domišljija ne omeji le na ta zaplet, kajti medtem ko se igra odvija, si igralci izmislijo še druge zaplete: krajo kože in plačevanje odkupnine zanjo, določene ovire in preizkušnje, ki jih mora koza premagati.

Ker gre za zahtevno vlogo, kože ne more igrati vsak fant v vasi, prav tako mora biti več igralcev, ki so pripravljene prevzeti vlogo igralca kože, ko se ta utruje. Nekateri igralci kože so bili zaradi svojega mojstrstva slavni tudi v sosednjih vaseh in njihova slava je trajala več generacij. Poleg tega, da je moral biti igralec kože dober plesalec in da je moral biti vzdržljiv, je moral tudi zelo dobro poznati vaščane, tj. gostitelje, pri katerih je koloval, in vedeti, kako jih prepričati, da mu dajo denar.

Slika 1: Kozina maska

Stranski liki

Število kozinih godcev in tistih, ki nosijo maske, se iz kraja v kraj razlikuje. Stranski liki imajo različna imena, ki jih je navdahnila lokalna administrativna hierarhija, imajo mnogo vlog in se pojavljajo tudi pri drugih vrstah koledovanj. To so na primer: vaški župan, blagajnik, natakar, policisti, trobentač, bobnarji, pevci, skupina godcev in drugi nenavadni liki.

Pri koledovanju s kozo prevzame vaški župan kozino odgovornost, je vodja godcev, sprejema darila in recitira poročne pesmi in je resnični režiser predstave. Njegova preobleka je sestavljena iz tradicionalnega prazničnega kostuma z znamenji, ki ga ločujejo od ostalih: tribarvni KAJ? ob nogi in tribarvni pas.

SCENARIJ ČLOVEŠKO-ŽIVALSKEGA KARNEVALA

Karneval temelji na natančni organizaciji, prizori si sledijo v pravilnem zaporedju, dogajanje je napeto in v skladu s tradicionalnim vzorcem, ki ni nespremenljiv ali neobčutljiv za novosti. Ta je elastičen in odprt za spremembe, saj tradicija in inovacije sobivajo v skladu z načelom »boja nasprotij«. To protislovje obstaja med različnimi koncepti in obenem na ravni vsakega posameznega koncepta. Tovrstna koncepta sta, med drugim, obred in mit, ki sta se na določeni točki ločila, ker se je eden od njiju (obred) nagibal k posodabljanju, drugi (mit) pa se je nagibal k ohranjanju starih vzorcev, kar je imelo kasneje vpliv na umetniški običaj, saj so se na eni strani razvile ljudske predstave, na drugi strani pa t. i. zgodba. Ko so ljudje sanjarili o tem, da je prisotnost junaka, prednika, totema mogoča, so pozabili na pripovedni čas, to dejstvo pa je ustvarilo iluzijo

vrnitve oz. je to bil primeren trenutek za spektakularne karnevale (Eliade XXXX). V epu se je pripovedni čas ohranil kot artefakt, karnevalska predstava pa je uporabila masko. Posledica tega ni bila le živahnost, pač pa tudi senzacionalnost sprevoda. S pomočjo maske postane prisotnost totema-junaka otipljiva in se dogaja v sedanjosti.

Pri koledovanju s kozo se načina ne izključujeta, temveč soobstajata kot sinkretična celota v popolni harmoniji: predstava z maskami se meša z zgodbami, opisna poezija in poezija koledniških pesmi sta združeni v etnografsko celoto. Tako na ravni celote kot tudi na ravni njenih sestavnih delov lahko opazimo, da so prvine natančno organizirane, določene s tradicijo in usklajene v skladu s sintagmatično in paradigmatično osjo.

Prizori predstave

Enako tridelno zgradbo lahko opazimo na ravni vsakega sestavnega dela običaja. Prvi del običaja je stopnja priprave. Drugi pomemben del običaja je t. i. koledovanje s kozo, ki se dogaja v skladu z znanim scenarijem, ki ga določa tradicija, a je tudi odprt za novosti in improvizacije, ki se zgodijo ob vsaki ponovitvi običaja, kar vodi v veliko raznolikost oblik. Tako igralci kot tudi gledalci sodelujejo pri uresničevanju scenarija; igrajo v igri, ki je vsem znana in hkrati polna nepredvidljivih prvin.

Koza se med hojo obnaša nenavadno: z gobcem ugrizne ljudi, nekemu izprazni žepe, v splošno zabavo prisotnih prestraši nekaj otrok. Eden izmed fantov v množici na kozino glavo vrže krog in tako odgovori na izziv, drugi fant pa pred kozo postavi snežaka, ki ga ta po pozornem preučevanju podre s kljunom in potem išče tistega, ki je snežaka naredil; ljudje ga izdajo in lov se začne. Tako se je spontano rodilo bistvo zapleta oz. močnega dramatičnega konflikta, ki je včasih nepozaben in odmeva

še v čas po praznikih. Najbolj dramatičen trenutek koledniškega spreveda je ustrelitev koze. Nenadoma jo ustrelijo s pištolo in koza obleži mrtva. Glasbeniki pojejo žalostinke, potem pa čez nekaj trenutkov koza skoči v zrak, spet stopi na noge, kljun premika v ritmu glasbe ter poskakuje gor in dol, kolikor le more, da trese zvonce in okraske. Tako na vaški ulici koza mnogokrat zaporedoma umre in ponovno oživi; isti prizor ponovi v vsaki hiši.

Spet drugič pa koza ne vstane s tal, dokler ne pride lik duhovnika, ki ima pridigo, in dokler je ne objokujejo pogrebci. Med potjo pevci pojejo vsele in zabavne pesmi ter tako sprevedu dajo značaj, ki je specifičen za poročne sprevede.

V tem veselem vzdušju vsesplošne sreče se začne kozin ples, ki je poseben ples s kratkimi, odrezanimi gibi, prestopanjem na mestu, pri katerem uporablja koza tudi leseno nogo; ples je zelo težek zaradi maske (ki je težka in ni dovolj zračna, temveč topla in zadušljiva) in zaradi pokrčenega položaja, številnih skokov, upogibanja, obračanja in ritmičnega ropotanja z lesenim kljunom. Ples je edinstven, izključno obreden in ga ne uprizarjajo v drugih okoliščinah.

Koza (*turca*) je ves čas predstave povsem nema in z ljudmi v svojem spremstvu komunicira le z znaki. Nemost je ostanek iz antike in spominja na nekatere ezoterične kulture.

Z melodičnega vidika se instrumentalni repertoar kozine predstave ne pojavi v plesnem repertoarju in ima točno določene tone z nekaterimi prvinami, ki so specifične za repertoar z drugih ljudskih področij.

Poleg deritualizacije običaja in osvobajanja od nadvlade mita nemost maske v sebi ne skriva nobene skrivnostnosti in ne vzbuja strahu; če igralec koze ostaja nem, je to zato, ker želi poskrbeti za še več zabave.

Kozin ples, zlasti pa simulacija kozine usmrtilve predstavljata prinašalca veselih praznikov. Obe dejanji zahtevajo in nagradijo ljudje, ki so prisotni v hiši gostitelja, pa tudi mimoidoči na ulici. Tudi to funkcijo danes redko srečamo, umaknila se je zabavnemu delu predstave, ki je postal vodilen.

Teatralna plat karnevalske skupine, katere del je koledovanje s kozo, je primarna, kajti sestavne prvine so v svojem bistvu teatralne: pesem, ples, vpitje in kričanje (v vsaki hiši, na ulici, ob vsakem prazniku, sredi vasi), tradicionalna folklorna znamenja veselja in sreče.

Uprizoritvi treh sekvenc kozinega plesa sledi ples z dekleti, ki ima dvojno funkcijo: pozdravljanje praznikov in zabava (to drugo se zgodi na uprizorjeni poroki).

»Bulciugul« ali poroka

Kozina poroka (miloščina) je zadnje dejanje scenarija, najpomembnejši trenutek celotnega praznika, in je nekakšna svečana predstava, ki večinoma temelji na istem scenariju. Potem ko na prvi dan novega leta (včasih prve tri dni) tisti, ki vabijo ljudi na poroko (pozvačini), uradno povabijo ljudi, tako kot je to običajno pri poroki, se v hiši gostitelja (zadnje čase je to kulturni dom) zgodi kozina poroka. Izraz poroka, sopomenka za »bulciugul« vsebuje simbolična pomena plodnosti in rodovitnosti. Z vidika zgradbe se v dogajanju na poroki ponovi scenarij s koledovanja: koledniške pesmi, ovacije, kozin ples, kozina smrt in odstranitev maske ter nato zabava.

Zadnji del zabave je prehod z obrednega v vsakodnevni plan, v katerem se skupnost ponovno združi ob koncu praznikov.

Zgradba pojedine na koncu poroke ima drugačne značilnosti kot koledovanje, in jo določijo okoliščine in trenutek, v katerem se ta zadnji prizor celotne predstave zgodi. Vrhunec »bulciuga« se zgodi, ko si igralec koze (*turcaş*) sname masko in razkrije svojo pravo identiteto; to je tudi zaključno dejanje, ki sporoča, da se je obredni svečani praznik končal tako za skupino fantov kot tudi za celotno vas.

Skupina igralcev in skupnost

Odnos med skupino in skupnostjo je podoben odnosu med igralci in občinstvom, a se od njega v nekaj značilnostih tudi razlikuje; določa ga bližji in bolj oseben odnos med skupino in vaško družbo. Skupina je enota celotne skupnosti, kajti vsaka hiša je v pomanjšanem merilu projekcija iste skupnosti. Skupina med tradicionalnimi prazniki poskrbi za zabavo in spektakel, hkrati pa je tudi nosilka sporočil iz preteklosti in vzpostavlja dobro življenje, red in solidarnost med ljudmi ter vsakemu izmed njih želi uspeha in zdravja. Odnos med skupino in skupnostjo je zgrajen po načelu, na katerem so v preteklosti temeljile naše vaške skupnosti: vsi za enega in eden za vse. Očitno je torej, zakaj razdalja med skupino in vaščani ni enaka, kot je tista med igralci in občinstvom; to razdaljo skušajo režiserji v sodobnem gledališču zmanjšati z različnimi metodami.

ZAKLJUČEK

Da bi pravilno ponovno ovrednotili običaje, moramo podrobno poznati njihovo slovnico. To pomeni, da z razčlenbo in sistematizacijo presežemo to, kar nam je ponujeno empirično, pomeni, da določimo njihovo zgradbo in odkrijemo njihov pomen. Vsi tisti, ki delajo na področju

kulture in želijo obogatiti repertoar svojih nastopov, morajo razumeti kodo in besedišče vsakega običaja. Videti ju morajo kot sporazumevalno dejanje, ki ga tisti znotraj neke kulture (tj. ljudje v tradicionalni družbi) dobro poznajo. Pa vendar, tudi če poznamo običaje, ker smo del družbe, lahko to predstavlja določene težave, saj so običaji sporazumevalna dejanja z večplastnim, polivalentnim značajem in ponujajo veliko možnosti za interpretacijo, zaradi česar so se sčasoma razvile njihove različne vloge. Običaji so osnovani na določenih prepričanjih in predstavah, a so se vedno razvijali postopoma: od empiričnega znanja, pridobljenega z izkušnjami, do prevlade magičnih, verskih prepričanj in vraževerja, ter nato do običaja z obrednim namenom in na koncu spektakla. Mircea Eliade (XXXX) je razložil, da so v jugo-vzhodni Evropi miti, obredi in stare predstave pomenili velik upor pritiskom Cerkve. Temu Mihai Pop (1976: 98) dodaja: »Res je, naša folklorja je zelo dobro ohranila mnoge mite in stare običaje.« Do nedavnega je človek iz tradicionalnih vasi živel v svetu mitov z antičnim izvorom. A ta svet mitov je zanj pridobil nov pomen. Življenje s tem svetom je razpoznavni znak ljudi v teh krajih in predstavlja nekaj bistvenih značilnosti njihove kulture. Našim vaščanom je uspelo, da so iz lokalne tradicionalne kulture, s katero so stari miti popolnoma združeni, ustvarili razpoznavni znak svojega lokalnega značaja, na katerega so ponosni in si ga tudi močno želijo ohraniti. To je izjemen način za ohranitev etnične narave njihovega lastnega narodnega jaza.

V preteklosti so imeli miti obredni pomen, danes pa so pridobili nov nacionalni pomen, ki močno poudarja njihovo sekularno vrednost. Miti so se pojavili iz potrebe po uravnavanju odnosa med človekom in naravo oz. odnosa med človekom in družbo, potrebe po urejanju človekovega življenja s pomočjo običajev iz dobro organiziranega in koherentnega sistema, ki mu, z besedami sodobne antropologije, vlada »logika občutljivosti«. Z izrazom logika občutljivosti Claude Levi-Strauss (1970: 11) pojmuje »tisto lastnost občutljive logike, da ne doseže meta-jezikovne ravni, poznavanje človekovega osebnega znanja«. Ljudje v

tradicionalnih kulturah imajo dobro in jasno izoblikovano poznavanje sveta, a ga še niso pretvorili v teorije. Kar zadeva področje znanja, ga dojemajo na enak način kot svoj materni jezik, ki ga poznajo do potankosti, ne da bi teoretično poznali njegovo »slovnico«. Za to situacijo Levi-Strauss uporabi izraz »posredno«, ki je nasprotje izraza »neposredno«, s katerim označuje teoretično znanje jezika.

VIRI IN LITERATURA

BÂRLEA, Ovidiu (1981): *Folclorul românesc*. I. Bukarešta: Minerva.

BUHOICIU, Octavian (1979): *Folclorul de iarnă, ziorile și poezia păstorească*, București: Minerva.

CARAMAN, Petru (1931): Substratul mitologic al sărbătorilor de iarnă la români și slavi, Iași: Institutul de Arte Grafice „Presa bună“.

CREȚU, Vasile (1980): *Ethosul folcloric - sistem deschis*, Temišvar: Facla, Timișoara.

ELIADE, Mircea (1980): *De la Zalmoxis la Genghis-Han a Ghenghis-Han*, București: Editura Științifică și Enciclopedică.

ELIADE, Mircea (1992): *Istoria credințelor și ideilor religioase*, București: Editura Științifică., p 69

MICLE, Aneta (1996): *Mimic și dramatic în folclorul bihorean*, Oradea: Biblioteca Revistei Familia.

POP, Mihai (1976): *Obiceiuri tradiționale românești*, București: Institutul de Cercetări etnologice și dialectologice.

STRAUSS, Claude Levi (1970): *Gândirea sălbatică*, București: Editura Științifică.

SEZNAM SLIK

Slika 1: <https://mariustuca.ro/obiceiuri-si-traditii/traditii-si-superstitii-ce-semnifica-obiceiul-mersului-cu-capra-51472.html> (citirano 25. 7. 2023).